

ВПРОВАДЖЕННЯ ТИПОВОГО ПРОЕКТУВАННЯ В ЖИТЛОВЕ БУДІВНИЦТВО ЛЬВОВА У ПЕРІОД З КІНЦЯ 40-х – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 50-х РОКІВ ХХ ст.

© Моркляник О.І., 2008

Проаналізовано передумови типового проектування та його впровадження в житловій архітектурі Львова кін. 40-х – I пол. 50-х рр. ХХ ст. Шляхом аналізу архітектурно-планувальних рішень житлових споруд доведено наявність типового проектування в житловому будівництві Львова кін. 40-х – I пол. 50-х рр. ХХ ст.;

In this paper the prerequisites of typical design and its implementation in residential architecture of Lviv in the period from the late 1940-es to early 1950-es are analyzed. The existence of typical design in residential construction of Lviv building in the same period is proved by means of analysis of residential building and their architecture and planning.

Постановка проблеми

У малочисельній літературі стосовно повоєнного будівництва Львова побутує думка, що спорудження житла у місті цей період здійснювалося за індивідуальними проектами: “Проектування нових багатопверхових будинків здійснювалося переважно за індивідуальними проектами, з урахуванням конкретних містобудівних вимог” [1, с. 192]. Проте, аналіз нормативної літератури, каталогів і альбомів типових проектів та проектів реалізованих в місті споруд, дає підстави для твердження, що будівництво у Львові у цей час велося іншим чином.

Завдання статті

- Стисло охарактеризувати напрями розвитку житлової архітектури Львова у міжвоєнний час;
- розкрити передумови типового проектування та його впровадження в житлову архітектуру цього періоду;
 - проаналізувати архітектурно-планувальні рішення житлових споруд досліджуваного періоду та класифікувати їх;
 - довести наявність типового проектування в житловому будівництві Львова кін. 40-х – I пол. 50-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження

До 1939 р. архітектурна практика у галузі житлового будівництва Львова характеризується різноманітністю, властивою для європейського архітектурного розвитку. Зокрема, у центральній частині міста споруджували секційні житлові будинки, які формували квартали характерної для Львова периметральної забудови. Прикладами таких споруд є будинки по вул. І. Франка, 26, по вул. кн. Романа, 26 (1925 р., арх. Ю. Цибульський, Ф. Каслер), по вул. П. Дорошенка, 75, по вул. Новаківського, 8 (1923 р., арх. І. Багенський). У цих будинках передбачалися комфортні помешкання, т. зв. “люкси” та “напівлюкси”. Паралельно із будівництвом багатоквартирного житла, у Львові споруджували комплекси садибної забудови. Прикладом є житлові будинків у районі вулиці П. Мирного, створені архітектором К. Вайсом у 1931 р. Окрім спорудження “люксів” та садибного житла, перші десятиліття ХХ ст. ознаменувалися у Львові появою комплексів дешевого житла, яке споруджувалося великими промисловими підприємствами для своїх працівників. Як приклад – колишня залізнична колонія по вул. Городоцькій, 165–167.

Отже, у міжвоєнний період в житловій архітектурі Львова була розроблена різноманітна типологія споруд, що відрізнялися за рівнем комфорту проживання (дороге і дешеве житло), за типом забудови (секційне та садибне житло), за розташуванням у містобудівній структурі міста. Планувальні схеми ґрунтувалися на принципах економічності та доцільності, що було характерне для періоду функціоналізму з одночасним врахуванням санітарно-гігієнічних вимог. Проекти, які створювалися у приватних бюро, вирізнялися індивідуальним підходом, проте виникає тенденція до повторного проектування найбільш вдалих архітектурно-планувальних вирішень житлових споруд.

Водночас у Радянській Україні відбувалися дещо інші процеси.

Зі встановленням Радянської влади на Україні завданням архітекторів у розвитку житлової архітектури став пошук оптимальних проектних вирішень для швидкого забезпечення населення житлом. У 20-х рр. ХХ ст. в Україні, було проведено ряд конкурсів на житло для робітників, після чого будівництво житла велося за типовими проектами. Для цього у 1928 р. був виданий альбом “Типових проектів будинків для робітників” [2, с. 73]. У 1931 р. у “Діпромісті” розробляються перші типові проекти 4–5-поверхових будинків та гуртожитків. За цими проектами будують у Харкові, Запоріжжі, Кривому Розі. В цей час затверджені загальносоюзні норми, котрі обмежували розміри житлової площі у квартирах для посімейного заселення. Так, площа двокімнатної квартири не перевищувала 30–40 м², трикімнатної – 45–50 м², чотирикімнатної – 60–70 м². На практиці це призвело до того, що добре запроектовані три–чотирикімнатні квартири заселялися як комунальні.

Типові проекти малоповерхових житлових будинків, розроблені до війни і допрацьовані після неї, були зібрані у “Каталог типових проектів одно-, дво-, і триповерхових житлових будинків” і видані у Москві у 1948 р. [3]. До каталогу входили наступні серії: 105, 106, 114, 115, 145, 201, 207, 228, 281. Згодом каталог був перевиданий у 1951 р. [4].

До 1948 р. у зв’язку з тим, що ділянки розчищалися від руїн, житлові будинки висотою чотири і більше поверхів споруджувалися за індивідуальними проектами. Після вибіркового будівництва архітектори приступили до розроблення нових типових секцій, за якими велося житлове будівництво у 1948–1953 рр. Для отримання будинків різної конфігурації було розроблено набір секцій (рядова, кутова і торцева) у різних варіантах. Під час їх розроблення (секцій) вирішували такі питання: кожна кімната повинна була бути ізольована, найбільша кімната у квартирі повинна мати вхід з передпокою, а спальня віднесена у глиб квартири. Кухню і санітарний вузол розміщували в глибині квартири, відокремлюючи їх господарськими переходами і шлюзом від передпокою, який мав зберігати парадний вигляд.

Окрім серій типових проектів, зібраних у вищезгаданому “Каталозі”, в спорудження житла впроваджували серію, розроблену фахівцями “Київпроект” (серія 11, т. зв. “київська”). Складені переважно із дво- і трикімнатних квартир за незначної кількості одно- і чотирикімнатних, рядові, наріжні і торцеві секції давали змогу проектувати будинки для різних містобудівних ситуацій. Згодом, у 1952–1953 рр. проекти саме цієї серії 11 було покладено в основу серії 403-1, яка широко використовувалася у житловому будівництві. Наявність двох або трьох рівноцінних кімнат у проекті без виділення вітальні як головної кімнати квартири яскраво вказувало на те, що квартира проектувалася для комунального заселення.

Як відомо, до 1939 року Львів жив без радянської влади. Перше її встановлення у 1939 році було перерване II Світовою війною, а друге – у 1944 році – міцно закріпилося на теренах Львівщини.

У перші роки після Другої світової війни у Львові різко зросла кількість мешканців. Якщо у 1945 р. у Львові нараховували 180 тис. мешканців, то у 1950 р. населення збільшилося на 70 %, а у 1955 р. перевищило рівень 1945 р. у 2,2 раза [1, с. 192]. Військові руйнування не були значними. Проте, в житловому фонді було пошкоджено та зруйновано з 15097 будинків – 2116, або 14,8 %. З 2240 тис. м² житлової і нежитлової площі знищено і пошкоджено 331 тис. м² [5, с. 228].

Відразу після війни здебільшого відбудовували зруйновані будівлі, іноді споруджували тимчасові дерев’яні житла для будівельників промислових підприємств та проводили перепланування існуючого житлового фонду, сформованого до війни, з метою розподілу комфортних квартир на невеликі комунальні квартири. Отже, нові соціальні зміни, що відбулися у Львові, позначилися безпосередньо на проектуванні та спорудженні житла.

Проаналізувавши загалом житлову забудову Львова кін. 40-х – I пол. 50-х рр. XX ст., доходимо висновку, що її доцільно класифікувати за такими критеріями:

- за поверховістю;
- за способом розташування у структурі забудови;
- за тривалістю проживання;
- за типом планувального вирішення;
- за типами квартир.

За поверховістю у забудові Львова досліджуваного періоду було виділено два основні типи забудови:

- малоповерхові будинки в 1–2 поверхи;
- будинки середньої поверховості в 3–5 поверхів.

Поверховість будинку диктувала вибір типового проекту чи типової секції. Зокрема, для розроблення проектних вирішень малоповерхових будинків були використані каталоги типових проектів [3, 4], а для розроблення проектних вирішень будинків середньої поверховості – типові секції, адаптовані відповідно до нових умов (403-1, рядові, наріжні і торцеві секції).

Малоповерхові будинки. Малоповерхові будинки у два (рідко три) поверхи споруджувалися, як правило, за типовими проектами, наведеними у каталогах. Такі будинки споруджували у периферійній частині міста або у районах, наближених до центру, проте не у структурі щільної історично сформованої забудови. Це, з одного боку, було пов'язане з тим, що будівництво будинку-вставки вимагало б коригування планувальної структури типового проекту, а також тим, що у центральній частині міста надавали перевагу будинкам середньої поверховості. Прикладами малоповерхової забудови є комплекс з трьох будинків по вул. Антоновича, 115, будинок по вул. Калнишевського, 2 і 4, по вул. Низинній, 19 і 21, по вул. Зеленій, 95, по вул. Окружній, 77, по вул. Золотій, 22.

Будинки середньої поверховості. Поверховість таких будинків становила 3–5 поверхів. Переважно їх зводили, як вже було сказано вище, в існуючій забудові, найчастіше на розі вулиць. Спорудження житла в таких містобудівних умовах вимагало розроблення їх проектів на основі використання типових секцій. Отже, ці споруди вирізнялися більшою індивідуальністю проектного вирішення, ніж будинки, споруджені за типовими проектами. Прикладами будинків середньої поверховості є: будинок по вул. Ген. Чупринки, 50 (арх. В. Сагайдаківський, 1954 р.), по вул. Куліша, 6б (1955 р.), по вул. Голубовича, 26 (1952 р.), по вул. Городоцькій, 76 (1956 р.), по вул. Марка Вовчка, 3 (1955 р.), по вул. Лазаренка, 1 і 2 (арх. В. Сагайдаківський, 1952 р. та 1956 р., відповідно), по вул. Я. Мудрого, 1 (арх. Я. Назаркевич, 1954 р.), на розі вул. Городоцької і вул. Кульпарківської (арх. П. Конт, Л. Нівіна, 1952 р.), на розі вул. Городоцької і вул. Озаркевича (арх. П. Конт, 1953 р.), на розі вул. О. Степанівни і вул. братів Міхновських (арх. Л. Нівіна, 1955 р.)

За способом розташування у структурі забудови Львова визначено такі два типи:

- будинки-вставки в історично сформованій забудові вулиць;
- окремо розташовані будинки, які в певній містобудівній ситуації створювали невеликі комплекси.

Будинки-вставки, споруджені у центральній частині міста. Аналіз планувальних вирішень реалізованих проектів у центральній частині Львова та типових проектів засвідчує, що львівські архітектори використовували як основу типові секції (серії 403-1), пристосовуючи їх до конкретних умов. Характерним прикладом є будинок по вул. Куліша, 6б. Будинок споруджений як торцевий, який завершує фронт забудови. У цьому випадку була використана типова торцева секція № 13 серії 403-1, розроблена у 1954 р. Типова секція, яка складалася з однієї однокімнатної квартири, двох двокімнатних квартир і однієї трикімнатної, використана практично без змін. Збереглися розміри і площі житлових і підсобних приміщень, а єдиними змінами є те, що квартири збагачені балконами, які додають пластичності фасадам.

Дещо інакше використана типова секція Р-2-2-2 [3, 4] у проекті житлового будинку, спорудженого по вул. Ген. Чупринки, 50. В. Сагайдаківський використав принципову схему секції, адаптувавши її до конкретних умов. Оскільки довжина ділянки це дозволяла, то секція була збільшена у довжину і таким

чином трикімнатна квартира стала чотирикімнатною. Окрім того, архітектор переніс санвузли від зовнішньої стіни, оскільки це виходило із типового проекту, до внутрішньої стіни.

Адаптація типових планувальних секцій була використана при проектуванні Л. Нівіною та П. Контом житлового будинку для працівників заводу “Львівсільмаш” на розі вул. Кульпарківської та вул. Городоцької та житлового будинку для працівників телевізійного заводу на розі вул. О. Степанівни і вул. бр. Міхновських.

Окремо розташовані будинки. Відокремлене розташування житлових будинків зумовлювало можливість використання для їх будівництва типових проектів. Ці проекти відзначалися меншою індивідуальністю проектної та стильової вирішення. Проте їх будували переважно у периферійних частинах Львова, не на головних вулицях, оскільки ситуація передбачала сувору відповідність загального вигляду споруди її розміщенню у структурі забудови.

За типовим проектом був споруджений житловий будинок по вул. Зеленій, 95. В основу будинку був покладений типовий проект № 6 серії 201, яка була дуже поширена у міському будівництві. Поверхові плани і фасади побудованої споруди майже повністю відповідали типовим, представленим у каталозі [3, 4]. Єдине, що відрізняло проект від запропонованого для масового будівництва – відсутність лоджії на кутах будинку.

Подібно був адаптований проект № 3 серії 228 для будинку, спорудженого по вул. Антоновича, 115а. У реалізованому проекті були “перенесені” гранчасті еркери та усунуто лоджії, що також відповідно позначилося і на структурі фасаду. За проектом № 7 типової серії 207 були споруджені житлові будинки по вул. Калнишевського, 2 і 4 та по вул. Володимира Великого, 23 і 25.

За тривалістю проживання були поширені два типи будинків:

- будинки квартирної типу, призначені для постійного проживання;
- спеціалізовані житлові будинки, призначені для тимчасового проживання (гуртожитки).

Квартирні будинки споруджували для робітників нових промислових підприємств Львова, військових, а також для партійної та урядової номенклатури. Проте значний приріст населення випереджав темпи житлового будівництва, тому поряд із квартирним житлом споруджували *гуртожитки*. За своїми архітектурними якостями, зовнішнім оздобленням гуртожитки не поступалися квартирним будинкам, а деколи були навіть багатше декоровані. Їх розташовували не тільки на периферії, а й у центральній частині міста, так демонструючи соціальну рівність усіх громадян. Яскравим прикладом такого підходу є гуртожиток електромеханічного технікуму на розі вул. Озаркевича і вул. Городоцької. За пишно декорованим фасадом приховувалася традиційна планувальна структура, характерна для гуртожитків. Просторий хол формував кут вулиці; від нього у два боки відходили під прямим кутом крила, де на довгий коридор було “нанизано” чотиримісні кімнати площами у середньому по 18,5 м². У торцях коридорів групувалися кухні, санвузли, пожежні сходи. Гуртожиток був запроектований за чинними тоді нормами, закріпленими СНіПом 1948 р. Норма площі на одну особу становила 4,5 м². Для робітників найбільша кількість осіб, що могла мешкати в одній кімнаті, становила 6 осіб, а для студентів – 4.

Гуртожитком для Львівського будівельного тресту були будинки, споруджені у 1952–1956 рр. на вул. Лазаренка, 1 і 2 арх. В. Сагайдаківським. Другий будинок був споруджений у 1956 р., тому його фасади були вже позбавлені багатого декорування, характерного для першого будинку. Обидва будинки також репрезентували приклад ансамблевого підходу до вирішення забудови, де кути вулиць активно акцентовані декором.

За типами планувального вирішення житлові будинки класифіковано як:

- секційні будинки (квартирної типу);
- будинки коридорної типу (гуртожитки).

Секційні будинки набули найбільшого поширення у практиці львівського житлового будівництва, оскільки типові секції стали основою для розробки проектних вирішень. На основі секцій були розроблені також типові проекти для малоповерхового будівництва. *Коридорний тип* планування набув поширення лише у проектуванні гуртожитків.

За типами квартир житлові будинки класифіковано так:

- з малометражними квартирами (для посімейного заселення);
- з квартирами зі збільшеним метражем.

У будинках квартирної типу використовувалися два типи квартир: малометражні і зі збільшеною площею. Норми їх житлової і підсобної площі відповідали діючим у Радянському Союзі нормам. *Малометражні квартири* проектували здебільшого у малоповерхових будинках, проте вони не набули поширення у львівському будівництві. Прикладом такого типу є квартири у будинку по вул. Антоновича, 115а, де загальна площа двокімнатного помешкання становить 43 м², а трикімнатного – 52 м². У будинку по вул. Зеленій, 95 площа однокімнатної квартири становила 28,5 м², а двокімнатної – 46 м². *Квартири із збільшеним метражем* набули більшого поширення. Прикладом такого типу є квартири у будинку по вул. Куліша, 6б, де загальна площа трикімнатної квартири становила 71 м².

Отже, у практиці львівського житлового будівництва того часу були втілені і опрацьовані у ідеї радянського проектування. Вони стосувалися типології житлових помешкань, їх нормативних площ, способів розташування у структурі забудови міста.

Висновки з даного дослідження

1. На момент встановлення радянської влади у Львові існувала різноманітна типологія споруд, що відрізнялися за рівнем комфорту проживання (дороге і дешеве житло), за типом забудови (секційне та садибне житло), за розташуванням у містобудівній структурі міста.

2. Водночас в практиці радянської архітектури була повністю сформована концепція житлового будівництва. Найважливішими її ідеями було широке впровадження типового проектування, переважання будівництва малометражних квартир для робітників і будинків підвищеного комфорту для партійної еліти.

3. Із встановленням радянської влади у Львові утверджені в СРСР норми та правила формування забудови послідовно реалізовувалися у житловому будівництві, причому ігнорувалися досягнення львівських архітекторів міжвоєнного періоду. Тобто, у Львові були повністю змінені принципи та методи проектування житла.

4. Проаналізовано житлову забудову Львова кін. 40-х – I пол. 50-х рр. XX ст. та класифіковано її за такими критеріями:

- за поверховістю;
- за способом розташування у структурі забудови;
- за тривалістю проживання;
- за типом планувального вирішення;
- за типами квартир.

5. Однією з особливостей проектної практики у Львові було деклароване проектування квартир для посімейного заселення. Поширена практика спорудження квартир з рівноцінними житловими приміщеннями свідчила про призначення для комунального заселення. Тим було проілюстровано подвійну мораль тоталітарної системи: заселення квартир посімейне для номенклатури та партійної еліти і комунальне для простих громадян.

6. Будівництво будинків-вставок провадилися на основі розроблених загальносоюзних типових секцій з прив'язкою до конкретної ситуації. На околицях Львова розгорталася будівництво комплексів малоповерхових будинків або невеликих селищ для робітників. Проектування цих будинків велося на основі типових проектів з незначними змінами. Найбільшого поширення у будівельній практиці Львова набули проекти серії 201, 207, 228.

1. *Трегубова Т.О., Мих Р.М. Львів. Історико-архітектурний нарис.* – К.: Будівельник, 1989. – 270 с. 2. *Архитектура Советской Украины / И.Н. Седак, В.П. Дахно, Ю.И. Писковский, В.Е. Ладный.* – М.: Стройиздат, 1987. – 303 с. 3. *Каталог типовых проектов одно, двух и трехэтажных жилых домов и общежитий.* – М.: Гос. арх. изд-во, 1948. – 90 с. 4. *Каталог типовых проектов жилых и культурно-бытовых зданий для городского строительства. Вып. I: Жилые здания.* – М.: Гос. изд-во архитектуры и градостроительства, 1951. 5. *Історія Львова в документах і матеріалах.* – К.: Наук. думка, 1986. – 420 с.